

Література:

1. Про страхування : Закон України // Уряд. кур'єр. – 1996. – 18 квітня.
2. Законодавство України про страхування // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2007. – № 4. – 368 с.
3. Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про страхування” : Закон України // Голос України. – 2002. – 14 жовтня.
4. Звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг // Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. – Режим доступу : www.dfp.gov.ua
5. Концепція розвитку страхового ринку в Україні на період 2005 – 2012 років : розпорядження Кабінету Міністрів України № 369-р від 23 серпня 2005 р. – Режим доступу : <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?st=2127&god=2005>
6. Мних М. В. Страхування в Україні в умовах глобальної економічної кризи / М. В. Мних // Фондовый рынок. – 2009. – № 19. – С. 22–26.
7. Ніконович А. Страховий ринок України : проблеми та шляхи вирішення / А. Ніконович // Економіст. – 2006. – № 1. – С. 41–44.
8. Плиса В. Й. Страхування : навч. посіб. – 2-ге вид. / В. Й. Плиса. – К. : Каравела, 2008. – 392 с.
9. Філонюк О. Страховий ринок України в контексті світових тенденцій 2006 року / О. Філонюк, О. Третьяк, В. Бурчевський // Страхова справа. – 2007. – № 1. – С. 32–37.

Надійшла до редколегії 16.12.2011 р.

УДК 351+354: 159.9

О. Д. НАСТЕЧКО

ПСИХОЛОГІЧНА СХИЛЬНІСТЬ ДО КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАПОБІГАННЯ

Зроблено аналіз залучення осіб до корупційних схем, розглянуто основні корупційні феномени та запропоновано шляхи запобігання корупції в Україні.

Ключові слова: корупційні схеми, структурна і ситуативна корупція.

The analysis of attracting people to the corruption schemes is in the article. The basic corruption phenomena were considered and the ways of corruption prevention were proposed.

Key words: corruption schemes, structural and situational corruption.

Соціально-економічний розвиток будь-якої країни певною мірою залежить від ступеня корумпованості всіх сфер життєдіяльності суспільства. За даними

всесвітньої організації “Transparency International”, Україна посідає 134 місце за рівнем сприйняття корупції серед 178 країн світу. Рівень сприйняття корупції в Україні “Transparency International” оцінює в 2,4 бала з 10 можливих, що переконує в недосконалості заходів щодо запобігання і протидії корупції в Україні.

Проблемами подолання корупції на сьогодні займаються всі органи державної влади і органи місцевого самоврядування, майже всі наукові установи задіяні в розробці рекомендацій щодо зменшення рівня корупції в Україні та її подолання. Але всі запропоновані заходи не виявилися ефективними. Тому актуальною є робота в напрямі розробки пропозицій щодо вдосконалення механізмів запобігання і протидії корупції в Україні.

Запобігання і протидію корупції досліджували М. Хавронюк, А. Міхненко, Р. Марчук, А. Мудров, С. Кравченко, В. Мартиненко, В. Кошинець, М. Тучак, Р. Тучак, В. Корж, Т. Ковальова, С. Клімова, Т. Шахматова, Ю. Тищенко, О. Прохоренко, С. Рогульський, О. Романчук, А. Сафоненко, В. Полтерович, С. Невмержицький, І. Нуруллаєв, М. Месюк, А. Марушак, Д. Заброда та ін.

Правові проблеми запобігання і протидії корупції в сучасній науковій літературі висвітлені достатньо. Розроблено велику кількість методів, засобів, способів та механізмів протидії корупції. 7 квітня 2011 р. прийнято Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції” № 3206-IV, який набрав чинності 1 липня 2011 р. [1]. Також прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення” від 7 квітня 2011 р. № 3207-IV [2]. Україна підписала і Верховна Рада України ратифікувала в 2006 р. Конвенцію Організації Об’єднаних націй проти корупції [3]. Вищезазначене підтверджує, що Україна спрямувала свої зусилля на подолання корупції, але все ж таки не досягла кінцевого результату – зменшення її рівня.

У наукових статтях вищезазначених науковців розглянуто механізми реалізації нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання і протидію корупції в Україні та надано рекомендації щодо їх удосконалення.

Але, на нашу думку, одним з ефективних заходів подолання корупції є її запобігання, розробка низки профілактичних заходів, вивчення схильності осіб до вчинення корупційних правопорушень і надання пропозицій щодо обмеження доступу схильних до корупції осіб на посади, пов’язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

Метою статті є розробка пропозицій щодо вдосконалення напрямів запобігання корупції в Україні. Основними завданнями є такі: розмежувати таких видів корупції, як ситуативна, структурна і корупція як складова частина організованої злочинності; розглянути особливості залучення осіб до корупційних схем; виявити основні правила і феномени психологічної схильності осіб до вчинення корупційних правопорушень; надати пропозиції щодо шляхів запобігання корупції в Україні.

В Україні більше 300 тис. чиновників. Мета їх роботи – це покращання добробуту і благополуччя населення, забезпечення потреб, а також захист прав та інтересів громадськості. Проте більшість населення України поняття “чиновник” асоціює з поняттям “корупціонер”.

У науковій літературі – залежно від форми корупції та можливостей її розкриття прийнято поділ на три групи.

1. Ситуативна корупція – це, як правило, спонтанні дії, що відбуваються без планування і є неадекватною реакцією на безпосередньо проведену службову дію на чийсь користь в обхід закону та норм, або таку, що безпосередньо крокує за корупційною дією.

2. Структурна корупція має місце, коли продажність політиків, службовців та інших посадовців субсидується протягом тривалого часу або якщо корупція має неодноразовий характер. Такий вид корупції особливо притаманний установам, які займаються узаконенням певних видів діяльності.

3. Корупція як складова частина організованої злочинності є найвищою формою (й найбільш небезпечною) корупції. Вона проявляється в діях організованих злочинних угруповань, що спрямовані на поставлення державних, суспільних, економічних та політичних установ під контроль злочинних організацій. При цьому виді корупції діють потужні й розгалужені злочинні організації, що розповсюджують свій вплив не на поодинокі регіони та міста України, а на всю територію країни. Особливо яскраво це проявляється при розподілі державних контрактів на будівництво великих об'єктів, таких як аеропорти, автомагістралі, очисні споруди, зброя та устаткування для армії, флоту та міліції, спортивні об'єкти, концертні зали. Їх сила є досить значною, а вплив на місцевому та регіональному рівні іноді є вирішальним.

Відсоток розкриття ситуативної корупції в Україні складає приблизно 50 %, у країнах Європейського Союзу – 80 – 90 %. Інша річ зі структурною корупцією. Навіть у країнах Європейського Союзу розкриття такого виду корупції не перевищує 10 %. В Україні розкриття структурної корупції займає не більше 5 %. Корупція як складова частина організованої злочинності є найменш вивченим і дослідженим видом корупції, хоча за масштабами негативних наслідків посідає перше місце і є найбільш небезпечно.

Рівень суспільної небезпеки від ситуативної корупції є досить низьким. Тому простежимо особливості взаємовідносин службовців, задіяних у структурній корупції.

Перше, на що слід звернути увагу, – це на осіб, які вперше прийшли на державну службу або на службу до органів місцевого самоврядування. Структурна корупція в певному державному органі або в органі місцевого самоврядування – це роками налагоджений механізм, який працює за заздалегідь розробленою корупційною схемою. Тому елементами цього механізму виступають такі суб'єкти, як ідеологи (розробники корупційної схеми), організатор (або організатори залежно від обсягу корупційних дій, які необхідно виконати) і виконавець (здебільшого, виконавці).

Коли особа, яка не має досвіду роботи в вище зазначених структурах, приходиться на роботу, їй потрібно навчити, донести до неї функціональні обов'язки, ввести в курс справи і в колектив. Нова особа відрізняється від інших працівників тим, що не має “корупційного минулого”, тобто не має підстав для притягнення її до відповідальності. Як було вже зазначено,

структурна корупція – це налагоджений механізм, сукупність взаємопов’язаних елементів. А нова особа повинна стати одним з елементів, щоб не призвести до збою механізму. Тому завдання всіх інших корупційних елементів – залучити нову одиницю до роботи механізму.

Особа, яка навчила “новий структурний елемент”, ввела в колектив, має переважне право на отримання згоди від “нового структурного елемента” на отримання корупційної послуги. Тут включається такий психологічний момент, як “боротьба із самим собою”. З одного боку, на “новий структурний елемент” тисне почуття обов’язку перед особою, яка його навчила, з іншого – почуття моральної несумісності виконуваних обов’язків і корупційних дій. На цій стадії відбувається подальше вирішення долі “нового структурного елемента” в механізмі структурної корупції. Перший варіант розвитку подій – “новий структурний елемент” стає одним з елементів механізму структурної корупції. Другий варіант – “новий структурний елемент” відмовляється від участі в корупційній схемі, тому структура намагається позбавитися від такого елемента.

На стадії боротьби із самим собою є можливість відстежити схильність особи до корупції та запобігти залученню особи до корупційної схеми.

Наступна проблема структурної корупції – це правило взаємного обміну. Така проблема має два аспекти: перший – це взаємний обмін корупційними послугами між друзями-колегами. Коли особа має дружні відносини зі співробітниками, це спричиняє ризик її залучення до корупційної схеми. Особливості менталітету, культури, історичного розвитку українців надають можливість зробити висновки, що дружба для них має велику цінність і дружні відносини в деяких осіб навіть перевищують значущість особистих або сімейних відносин. Тому при виникненні прохання друга (подруги) про корупційну послугу особа не може їй (йому) відмовити.

Необхідно розмежувати відносини на роботі. По-перше, під час виконання службових обов’язків обмежити спілкування; по-друге, не допускати втручання друзів (подруг) до виконання службових повноважень; по-третє, визначити, чи не є метою дружніх відносин доступ до службових повноважень особи.

Другий аспект – це отримання подарунків. Людині властиво відчувати себе зобов’язаним при отриманні будь-яких невинуватених заохочень на свою адресу. Так, якщо працівник отримав подарунок, то потім йому складніше відмовити дарувальникові на прохання зробити незаконний вчинок. Щоб не потрапити в таку пастку, потрібно для самого себе визначити межі дозволеного і не приймати такі подарунки, які зобов’язують особу до вчинення в подальшому неправомірних дій. Отримання подарунків може бути як від колег, так і від працівників інших органів державної влади або органів місцевого самоврядування. Цей аспект правила взаємного обміну може виявлятися при обміні корупційними послугами між працівниками функціонально взаємопов’язаних органів (наприклад, працівників прокуратури, міліції і суду; працівників місцевих державних адміністрацій і місцевих рад).

Розглянемо такі корупційні взаємовідносини, які мають назву “нога-в-дверях”. Чесність чиновника випробовується не тільки пропозицією хабара,

але й невеликими поступками начальству, наприклад, коли держслужбовця просять промовчати про цифри, прикрасити або очорнити дійсність. Навіть дрібні порушення поступово змінюють моральні принципи – те, що вчора сприймалося однозначно негативно, сьогодні вже допустимо.

Психологи назвали цей феномен “нога-в-дверях” – коли людина, погоджуючись спочатку на невелику поступку, пізніше готова виконувати і більш значні прохання. Так, якщо чиновник пару раз отримав 100 дол. за приховування “малозначної” інформації, то з великою часткою ймовірності він не відмовиться від пропозиції зробити більш серйозне порушення за більш високу оплату [4].

Другий аспект феномену “нога-в-дверях” полягає знову ж таки у дружніх відносинах. Це формування такого типу корупціонера, як “своя людина”, “людина із зв’язками”. Наприклад, після випуску з вищих навчальних закладів більшість випускників упевнена, що краще робоче місце посяде той, чий батьки, родичі або друзі мають зв’язки серед потенційних роботодавців. Така впевненість заважає процесу набуття знань, умінь і навичок. Замість цього спонукає випускників на пошук “корисних зв’язків”.

Таке відношення до процесу навчання та його результату формується ще з глибокого дитинства. Коли батьки віддають дитину до дошкільного закладу, вони намагаються покращити відношення вихователів до своєї дитини шляхом “обдаровування” вихователів на свята. Це можуть бути як дрібні подарунки (цукерки, парфуми), так і більш цінні подарунки (прикраси, оргтехніка тощо). Дитина вже у віці до шести років спостерігає і вчиться взаємовідносинам у суспільстві. Вона робить висновок про те, що для того, щоб до тебе ставилися краще ніж до інших, треба робити подарунки.

Наступний етап – це школи, гімназії, ліцеї і прирівняні до них навчальні заклади. Ситуація повторюється: краще відношення – подарунки. Більше того, на сьогодні в Україні матеріальне забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів знаходиться не в кращому стані. Тому майже при кожній школі є “батьківський фонд”. Але не всі батьки мають бажання і можливість здавати кошти до таких фондів, що негативно впливає на відношення адміністративно-педагогічного складу до них та їх дітей. Знову висновок дитини – добре відношення полягає в матеріальному заохоченні.

Далі дитина вступає до вищих навчальних закладів. Згідно з рейтингом найбільш корумпованих сфер, корупція у сфері освіти входить до десятки. Уже запрограмоване уявлення про те, що для отримання позитивного результату потрібна не праця, а матеріальне заохочення, у студента формує бажання “відкупитися” від сесії, замість того, щоб вчити і готуватися до іспитів. Така поведінка студента формує думку громадськості про те, що неможливо здати сесію без матеріального заохочення викладачів.

Дослідження думки батьків студентів, самих студентів та осіб, які отримують другу вищу освіту, дозволяє зробити такі висновки. По-перше, студенти поділяють дисципліни на “необхідні” і “непотрібні”. Відсоток “сплати” за першу групу дисциплін вищий ніж за другу групу. По-друге, студенти

запевняють батьків у тому, що неможливо здати сесію безкоштовно. По-третє, у корупції в освіті є дві винні сторони: хабарник і хабародавець. Тому профілактику корупційних проявів необхідно проводити з кожною зі сторін.

Проте не слід забувати і про високу лояльність українців до проявів корупції, інакше вона не була б таким звичним явищем. Це явище можна назвати корупційною ідеологією. Більшість сфер життєдіяльності суспільства пронизана корупцією. Хабар – це нормальне явище в українському суспільстві, про що свідчить реакція українців на висвітлення засобами масової інформації фактів притягнення винних осіб за корупційні правопорушення. Реакція 1 – частина суспільства радіє тому, що нарешті когось “спіймали” на корупції. Реакція 2 – ще частина співчуває корупціонеру, особливо якщо він притягнутий до відповідальності за ситуативну, дрібну корупцію. Реакція 3 – інша частина суспільства говорить про необхідність показників притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення, тому вважає, що притягли не затятих корупціонерів, а осіб, що займають посади нижчого рівня (перевага притягнення до відповідальності представників низової корупції над верхівковою). Але дуже невеликий відсоток людей в Україні реагує на виявлення і притягнення до відповідальності корупціонерів, засуджуючи етичність і моральність таких діянь, тому що феномен хабара існує як явище, що створює норми поведінки, субкультури, яка супроводжує відносини людини й закону.

Певним виходом із ситуації є посилення ідеологічної складової роботи держслужбовців. Так, ідеологія чиновника повинна містити зведення посадових інструкцій, які приймалися б усім співтовариством. Це так звана система громадської акредитації: хочеш одержати визнання в професійному середовищі – дотримуйся етичного кодексу, зміцнюй його. Однак цей кодекс повинен сам собою становити цінність, стати якоюсь традицією, орієнтуватися на яку кожен вважав би обов’язком.

Було визначено, що для профілактики або позбавлення шкідливих звичок необхідно психологічно впливати на людину з певною періодичністю (намагання кинути палити, схуднути або перестати вживати шкідливі продукти). Сигнал про те, що необхідно позбавитися шкідливої звички, спричиняє прочитання книги, статті, наприклад, про шкоду паління або про залежність тривалості життя від продуктів харчування. Також замисленню над змінами в житті сприяє інформація із засобів масової інформації.

Але необхідно розуміти, що найбільша вірогідність розпочати процес зміни способу життя, позбавлення від шкідливих звичок, у тому числі від корупційних, можлива в перші сім днів після отримання вищезазначеного сигналу. Тобто, у перший день вірогідність змін є майже 100 %, і з кожним наступним днем падає до 0 %. Емоційного підйому для змін у житті вистачає на сім днів. Це говорить про таке: якщо Ви не почали змінювати щось у своєму житті (позбавлятися шкідливих звичок), то Ви вже не почнете працювати в цьому напрямі до моменту отримання нового сигналу.

Тому пропонуємо як один із способів профілактики корупційних правопорушень, кожен тиждень (кожні сім днів) проводити семінари-тренінги

щодо антиморальності, неетичності корупційних правопорушень, статистики притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення, висвітлення негативних наслідків у всіх сферах життєдіяльності суспільства від корупції. Така методика дозволить знизити рівень корупції в органах державної влади та органів місцевого самоврядування.

Таким чином, корупційну ідеологію можна змінити. Для цього необхідно кожні сім днів працювати зі свідомістю осіб, які у зв'язку з виконанням своїх обов'язків, можуть мати схильність до корупції, а також намагатися змінити реакцію суспільства на притягнення винних за корупційні правопорушення. Засоби масової інформації формують громадську думку. На сьогодні вони мають дуже великий вплив на суспільство. Тому необхідно розробити концепцію, згідно з якою корупція в суспільстві буде засуджуватись, буде визнана не нормою в суспільстві, а пороком.

У подальших дослідженнях розглядатимуться інші шляхи запобігання корупційним проявам.

Література:

1. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квітня 2011 р. № 3206-IV. – Режим доступу : <http://zakoni.com.ua/node/920>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 7 квітня 2011 р. № 3207-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Конвенція Організації Об'єднаних націй проти корупції. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_c16
4. Терлюк А. Психология коррупции / А. Терлюк. – Режим доступа : <http://ukranews.com/ru/article/2010/08/02/205>

Прийнята до редколегії 06.12.2011 р.

УДК 351.85

В. В. КОНЯЄВА

НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ НАДАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ

Визначено деякі напрямки реформування організаційно-правових механізмів надання державних послуг споживачам: удосконалення кадрового забезпечення, професійне навчання працівників владних структур процесу надання послуг та нормативне поле їх надання; інформаційний супровід споживачів у зазначеній сфері; удосконалення нормативного поля їх надання.

Ключові слова: державні послуги, органи влади, організаційно-правові механізми.